

Oi terve Pohjola

JUSSI SIMPURA

Markku T. Hyypä kruunaa parinkymmenen vuoden työssä sosiaalisen pääoman ja terveyden yhteyksien tutkijana koamesti kansainvälisen suurkustantajan julkaisemalla kirjallaan. Lähes 150 tiuhalla tekstisivulla ja yli 300 kirjallisuusviitteen luettelolla varustettuna kirja on johdonmukaisesti etenevä katsaus ja myös käsikirja. Se antaa ajantasaisen kuvan sosiaalisesta pääomasta ja terveydestä vuoden 2009 loppuun mennessä ilmestyneen kirjallisuuden perusteella.

Aluksi käsitellään sosiaalisen pääoman käsitteen alkujuuria, käsitteen erilaisia sisältöjä ja sosiaalisen pääoman mittaamista kolmen luvun verran. Sitteen edetään tarkastelemaan kolmessa luvussa sosiaaliseen pääomaan mahdollisesti vaikuttavia sosiaalista ja kulttuurista osallistumista sekä luottamusta, sen puuttumista ja vastavuoroisuutta. Seitsemän seuraavaa lukua käsittelee sosiaalista pääomaa ja terveyttä etupäässä epidemiologisen tutkimuksen tuloksia esitellen. Esillä ovat niin poikkileikkaustutkimukset kuin pitkittäistutkimukset, paikallisyhteisöjä koskevat tutkimukset,

Otsikko ja väliotsikot on mukailtu laulusta "Oi terve, Pohjola" (Hell dig, du höga Nord). Säv. Bernhard Henrik Crusell ("Suomen musiikin isä", s. 1775 Uudessakaupungissa, muutti 8-vuotiaana Nurmijärvelle ja 16-vuotiaana Tukholmaan). Sanat Fredrik Bernhard Cöster (s. 1797 Halmstad, Ruotsi; helsingborgilaista sukujuurta, Dag Hammarskjöldin isänäidin isä.), suomennos Aleksanteri Rahkonen (s. 1841 Viipurin mlk). Hyypän kirjan valossa syntyperätiedot ovat aina tärkeitä.

koko elämänkaaren kattavat tutkimukset sekä sukupuolineräkökulma sosiaaliseen pääomaan ja terveyteen. Omissa luvuisaan käsitellään terveyskäyttämistä sosiaalisen pääoman välittäjänä sekä ehdotetaan erilaisia malleja sosiaalisen pääoman välittymisen biologisille mekanismeille. Hyypän oma perusajattelu tiivistyy kahteen loppulukuun ja loppuhuomautuksiin. Tiivistyksessä pohditaan kulttuurin peruspiirteitä ja lasten kasvamista sosiaalisuuteen ottaen huomioon antropologiset näkökulmat ja unohtamatta geenitutkimustakaan. Hyypä uskaltaa myös miettiä, voiko sosiaalista pääomaa rakentaa. Vastaus on varovainen kylä, sillä tärkeällä varauksella, että rakentaminen on sukupolven mittainen projekti, jossa lasten kasvatusta ja kohtelua sukupolvesta toiseen on avainasemassa.

Isämme onnela

"Henkilökohtainen odysseia" on Hyypän esipuheessaan käyttämä luonnehdinta omasta urastaan sosiaalisen pääoman tutkijana. Aivotutkija havaitsi sekä tutkimuksissaan että varsinkin omassa elämänpäivissään mielenkiintoisia eroja Suomen eri väestöryhmien välillä, erityisesti Pohjanmaan rannikon väestön ja pääväestön ja nimenomaan ruotsinkielisen ja suomenkielisen väestönsosan välillä. Ruotsinkieliset elivät pitempään, terveempinä ja ilmeisesti onnellisempina kuin jopa samoissa kylissä asuvat suomenkieliset naapurinsa. Toistuvasti Hyypä tuli havainneeksi,

Markku T. Hyypä
Healthy Ties. Social Capital,
Population Health and Survival
Springer, 2010

että ruotsinkielisillä oli enemmän yhteistä toimintaa ja verkostoja ja heillä oli positiivisempi kulttuurinen elämänsänsä kuin suomenkielisillä. Samaa aikaa 1980-luvun lopulta eteenpäin alkoi englanninkielisissä maissa ilmestyä jatkuvasti enemmän kirjoituksia sosiaalisen pääoman käsitteestä ja sen mahdollisuuksista selittää alueiden ja yhteisöjen eroja talouden menestyksessä, sosiaalisten olojen kehityksessä ja joskus myös terveydessä. Lääkäriin Hyypä tarttui luontevasti sosiaaliseen pääomaan terveysilmiöiden selittäjänä, mutta laajensi nopeasti kenttäänsä sosiaaliseen hyvinvointiin ja jopa onnellisuuteen. Yksi hänen työnsä tiivistyksistä on artikkelikokoelma "Elinvoimaa yhteisöistä" (2002).

Yhteisöllisiin siteisiin ja niiden merkitykseen terveydelle viittaa myös tässä esiteltävän englanninkielisen kirjan nimi "*Healthy ties*". Siteet ja verkostot ovat sosiaalisen pääoman ydintä vastavuoroisuuden ja luottamuksen rinnalla. Puhutaan kolmesta siteiden lajista: lähiyhteyksien "sitovista" (*bonding*) siteistä, vähän laajempien yhteisöjen sisältämien yhteyksien "silloittavista" (*bridging*) siteistä ja laajimmista, hierarkkisesti eri tasoilla olevia ihmisiä ja toimintoja "kytkevästä" (*linking*) siteistä. Hyypän kirjassa

päähuomio on kahdessa ensimmäisessä siteiden tyyppissä, lähipiiriin ja hieman laajempiin yhteisöihin kuuluvissa siteissä.

Suurin osa Hyypän esittelemistä tutkimuksista on peräisin englanninkielisestä maailmasta, jossa sosiaalisen pääoman ja yhteisöllisyyden kysymykset ovat 1980-luvulta alkaen saaneet paljon jalansijaa tutkimuksessa ja myös politiikassa. Erityisen mausteen antavat kuitenkin Hyypän omat tutkimukset Suomesta, mutta myös Ruotsi saa huomiota. Ja suomenruotsalaisuus omana yhteisöllisenä kulttuurimuotonaan nousee tietysti esiin: siellä on tiivistynyt pohjoismaainen isäimme onnela, joka on elinvoimainen tänäänkin.

Voimamme, henkemme

Sosiaalisen pääoman tutkimuksen ongelmana on, että itse ilmiö on käsitteellisesti vaikeasti haltuun otettavissa, sen ympärillä on asioita eri tavoin painottavia koulukuntia ja ilmiön mittaaminen on vaikeaa. Markku T. Hyypä käy lyhyesti läpi tärkeimmät koulukunnat ja osoittaa sosiaalista pääomaa koskevan kiinnostuksen juuret jo aristoteelisessa hyvää elämää koskevassa keskustelussa. Hän käsittelee tiiviisti sosiaalisen pääoman käsitteen operationalisointiin ja mittaamiseen liittyviä eri lähestymistapoja. Hyypän voimana tässä ja kirjan myöhemmissä katsauksissa on, että hän ei sitoudu koulukuntakiistoihin eikä rakenna omaa erityistä Hyypän koulukuntaa. Tämä on koko kirjan henki: Hyypä osoittaa, että sosiaalisen pääoman käsitteen avulla voidaan saada näkyviin mielenkiintoisia kysymyksiä terveyteen vaikuttavista yhteisöllisistä ja kulttuurisista tekijöistä, mut-

ta hän ei julista missään ainoaa oikeaa oppia. Sosiaalisen pääoman ja terveyden yhteys ei tule kirjassa loppuun käsitellyksi, vaan pikemminkin on kysymys pitkänmatkan juoksussa tilanteen arvioinnista, kun on vielä paljon kierroksia jäljellä.

Vapauden valkama

Markku T. Hyypä esittelee suuren joukon tutkimuksia, joissa sosiaalisen pääoman yhteyksiä terveyteen on etsitty eri suunnilta. Tällä alueella tutkijat ovat voineet nauttia vapauden valkamasta. Kun asia on uusi, on mahdollista tutkia sen olemusta hyvin monilla eri tavoilla. Tämän moninaisuuden esittely tuottaa Hyypän kirjalle käsikirjamaisen luonteen. Siinä lienee mainittu kaikki ne oletukset, joita sosiaalisen pääoman ja terveyden yhteydestä on viime vuosina esitetty. Hyypä antaa eri näkemyksille mahdollisuuden tulla esiin.

Hyypän oma tausta aivotutkijana näkyy kirjan loppupään luvuissa, joissa aiheina ovat ensin terveystäytymisen merkitys sosiaalisen pääoman välittymisenä terveyteen ja sitten mahdolliset biologiset välittävät mekanismit. Terveystäytymisluvussa ovat esillä liikunta, ruokavalio, nukkuminen ja unen laatu, tupakointi ja alkoholin käyttö. Loppupäätelmänä on (s. 123), että ”sekä poikkileikkaustutkimukset että pitkittäisseurannat ovat osoittaneet, että sosiaalisella pääomalla on vaikutuksia terveyteen riippumatta terveystäytymisestä. Silti ei voida tutkimusten perusteella hylätä sitä hypoteesia, että terveystäytymisen on välittävä tekijä sosiaalisen pääoman ja terveydentilan välillä”. Biologisia mekanismeja käsit-

televä luku päättyy jaksoon (s. 129), jonka aiheena on ”allostaattinen kuorma”. Sillä tarkoitetaan stressireaktioiden kasautuvia pitkäaikaisia seurauksia, jotka voivat johtaa sairauksien syntyyn. Jakson alussa sanotaan, että useimmat biologisesti painottuneet selitykset sosiaalisen pääoman välittymiselle yksilön terveyteen nojaavat stressi-sairaus-käsitepariin, jossa on mukana ajatus stressiä puskuroivista mekanismeista. Hyypä näyttää ajattelevan, että tälläkin suunnalla olisi tutkimuksessa mahdollista edetä, ja ehdottaa, että allostaattinen kuorma ja siihen liittyvät keskushermoston toimintasysteemit olisivat lupaava etenemissuunta.

Sointuisuus, vakavuus...

Markku T. Hyypä noudattaa kirjassaan varovaista ja asiallista katsaustapaa ja vakavaa kirjoitustyyliä. Hän muistuttaa mooneen kertaan siitä, että vaikka sosiaalisen pääoman ja väestön terveyden välillä on monessa tutkimuksessa voitu osoittaa yhteys, on tuloksia tulkittava varovasti. Yhteyden olemassaolo ei vielä todista, että kysymyksessä olisi syy-seuraus-suhde. Yhtä vähän voidaan sanoa tällaisen suhteen mahdollisesta vaikutussuunnasta: tuottaisiko sosiaalinen pääoma terveyttä vai auttaisiko terveys rakentamaan ja käyttämään sosiaalista pääomaa? Jotta mahdollisesta syy-seuraus-suhteesta voitaisiin puhua, on pohdittava, millaisten mekanismien kautta tuollainen suhde voisi toteutua. Ja tätäkin Hyypä kirjassaan pohtii esittämällä katsauksia sosiaalisen pääoman ja terveyden välisistä mahdollisista välittävistä mekanismeista. Viimeistä sanaa Hyypä ei halua sanoa näistäkään.

Kirjan käsikirjamainen olemus syntyy sen systemaattisesta rakenteesta, jonka sisällä vyörytetään katsauksia eri aihepiirejä koskeviin tutkimuksiin. Usein lukujen ja jaksojen loppupuolella on muutaman rivin tiivistelminä Hyypän omia, varovaisia arvioita siitä, mitä tutkimustulokset ovat osoittaneet ja mitä eivät. Loppuluvuissa hän myös tiivistää käsityksensä siitä, voiko yksittäinen ihminen rakentaa sosiaalista pääomaa aikuisiällä ja saavuttaa siten terveyshyötyjä. ”Vastaus, joka on ilmeisen negatiivinen ja ilmaista vahvemmin kuin vain alustavasti, on perusteltu tieteellisesti edeltävissä luvuissa”, Hyypä kirjoittaa (s. 143). Tämä vastaus tuntuu Hyypästä turhautavalta, kun on kuitenkin samaan aikaan ilmeistä, että sosiaalinen pääoma on olemassa ja sen vaihteluilla väestöissä on yhteys myös väestöryhmien terveyseroihin. Väestöryhmien terveyserot ovat yksi koko kirjan läpäisevistä teemoista. Kysymys sosiaalisesta pääomasta ja terveydestä onkin viime kädessä lisäys keskusteluun siitä, mistä väestöryhmäerot syntyvät ja miten niihin voi vaikuttaa.

... on meidän oppiamme

Vaikka Markku T. Hyypä ei rakenna omaa sosiaalisen pääoman tutkimuksen koulukuntaa, on kirjan loppuluvuista luettavissa myös Hyypän oma oppi. Lyhyissä loppuhuomautuksissaan hän esittää oppinsa peruspiirteeksi sen, että sosiaalinen pääoma syntyy monikerroksisen kulttuuritaustan ja lapsuuden sosiaalistumisen kiertyessä toisiinsa. Suomessa Pohjanlahden rannikon ruotsinkielinen väestö on tästä erinomainen esimerkitapaus. Tästä tietysti seuraa, että sosiaalista pääomaa ei voi helposti lisätä aikuisväestöön. Sen sijaan Hyypä panee toivonsa lasten kasvamiseen ja kasvattamiseen. Kun tämän seikan tärkeys ymmärrettään, voi muutamassa sukupolvessa syntyä enemmän ja parempaa sosiaalista pääomaa, joka tuottaa myös parempaa terveyttä.

Samana päivänä, kun Markku T. Hyypän teos ilmestyi pöydälleni esittelyä varten, vieraili Helsingissä Westermarck-muistoluentoä pitämässä tunnettu ihmisten sosiaalisuuden tutkija Sarah Blaffer Hrdy¹, joka puhui otsikolla ”Miten ihmisistä on tullut niin prososiaa-

lisia apinoita?” Jos Hyypän aikaperspektiivi venyy sukupolvien mittaiseksi, on Hrdyn evoluutiotarkastelussa kysymys tuhansista, kymmenistä tuhansista ja jopa miljoonista vuosista. Hyypä mainitsee kirjassaan lyhyesti niin sanotut peilineuronit, jotka liittyvät siihen, miten ihminen havaitsee ja kokee toisen ihmisen toiminnan jäljitellen ja tulkiten sitä. Hrdy nostaa esiin saman asian: ihminen on muun muassa sillä tavoin erikoinen eliökunnan jäsen, että ihmiset ovat erityisellä tavalla kiinnostuneita toisista ihmisistä ja heidän toimintansa tulkitsemisesta. Tässä näyttäisi olevan hypersosiaalisuuden juuri, ja tämäntapainen on myös Hyypän tulkinta sosiaalisen pääoman juurista sukupolvien ketjussa ja lapsuuden sosiaalistumisessa. Näin syvä ja monihaaraainen juuri ei helposti katkea, mutta ei myöskään nosta yllättävästi uusia versoja eikä mutanteja maasta. Sosiaalinen pääoma voi siksi olla politiikan tekemiselle liian hitaan muutoksen ilmiö, mutta tutkimukselle hitaus on vain eduksi, kun kohde ei karkaa. Markku T. Hyypä on kirjassaan pystyttänyt jyrkän merkkipaalun hitaasti kiiuruhtaville sosiaalisen pääoman ja terveyden ystäville.

¹ Ks. esim. Hrdy, Sarah B.: *Mothers and Others. The Evolutionary Origins of Mutual Understanding*. Cambridge: Harvard University Press, 2009